

Winarta

Basuki Gunawan

Winarta



ALFABET UITGEVERS

2022

*Aan mijn vrienden in het Nederlands
Studenten Sanatorium*

© 1954 erven Basuki Gunawan
Omslagontwerp bij Barbara
Omslagbeeld © Jonathan Wateridge / Bridgeman Images
Auteursfoto privéarchief
Typografie binnenwerk CeevanWee, Amsterdam

ISBN 978 90 213 4063 0
NUR 301

alfabetuitgevers.nl

Alfabet Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Voorwoord

De publicatie van *Winarta* in boekvorm is een gebeurtenis. Zo'n zeventig jaar geleden is deze novelle van Basuki Gunawan (1929-2014) voor het eerst verschenen, als vierdelig feuilleton in tijdschrift *De Nieuwe Stem: Maandblad voor cultuur en politiek*. Goed gezien van die redactie indertijd, een spannende keuze, omdat *Winarta*, over een man met die naam die zich na de moord op zijn ouders bij strijders voor een vrij Indonesië voegt, op moreel gebied zelfs nu nog niet is verouderd. De man wil wraak nemen zonder eenduidig te weten op wie, hij stort zich in een oorlog, blijkt roekeloos en wreed, onaangedaan, alle betekenis lijkt van hem weg te vluchten. De existentiële vragen over ouderschap, trauma en zinloosheid die de auteur oproept zijn wellicht urgenter dan ooit.

Maar nu heb ik het over de indringende inhoud, terwijl de novelle haar plaats met jaloersmakend gemak in de canon bezet houdt vanwege haar onverbiddelijke stijl, de beladen, frisse en onverwachte zinnen, de uitgekiende inzet van perspectief – alle literaire middelen die de lezer naar een tijdloos besef

drijven van de smart en verwarring van het al te menselijke bestaan.

Hou dit rijtje even in gedachten: *Het bittere kruid* (1957) van Marga Minco, *Het behouden huis* (1951) van W.F. Hermans, *De ondergang van de familie Boslowits* (1950) van Gerard Reve, en *Winarta* (1954) van Basuki Gunawan. Oorlogsnovellen, afgemeten vuistslagen over de inbreuk op wezenlijkheden, hoe belachelijk en vreemd sociale verplichtingen en gebruiken zijn wanneer het leven onverschillig en aanhoudend dreigend blijkt. Deze werken delen een bepaald soort verteller, die zowel nuchter als overrompeld, zowel berustend als verontwaardigd (want het moet vastgelegd!) eerder ondenkbare ervaringen voorstelbaar wil krijgen. Heldere, beheerste taal ook, alle vier, alsof registratie van het gebeurde een al te vrije of associatieve stijl uitsluit, de band met het feitelijke niet mag worden verbroken. De reden waarom de laatstgenoemde van dit kwartet zich toch weer afzondert is een nationalistische. Gunawan was namelijk een Indonesiër en is dat altijd gebleven, hij heeft *Winarta* in de taal van de bezetter geschreven.

Een korte biografische schets. Basuki Gunawan wordt op 23 december 1929 in Banyumas op Midden-Java geboren. Onder het koloniale scholensysteem leert hij Nederlands, zowel in het primair onderwijs als later op de HIK, de Hogere Indische Kweekschool. Na de Japanse bezetting is hij tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog lid van een guerrilla-eenheid die operaties uitvoert tegen de Nederlandse

overheerser. Wanneer de Republiek Indonesië eindelijk een realiteit is, kan hij studeren. Hij hoort bij de eerste lichting Indonesische studenten die met een studiebeurs naar Nederland komen. Aan de Universiteit van Amsterdam zal hij promoveren in de sociologie, zijn hele carrière blijft hij werkzaam in deze academische omgeving. Vroeg in de jaren vijftig wordt hij met tbc opgenomen in het Studenten Sanatorium in Laren. Het blijkt een nogal cultureel ingestelde plek, tijdens zijn herstel daar schrijft Gunawan aan *Winarta*, de novelle die hem een eervolle vermelding oplevert van de Reina Prinsen Geerligsprijs. Hij trouwt, krijgt twee dochters, Nederland is zijn thuisland geworden, toch zal hij altijd zijn Indonesische paspoort behouden. Een allround artistiek persoon, naast het schrijven tekent en schildert hij, ook musiceert hij, gitaar, piano, het maakt niet veel uit wat. Zijn literaire oeuvre is niet omvangrijk, enkele stukken kort proza, een handvol gedichten, een essay hier en daar, zo gaat het soms.

‘De oude cipier is weggegaan.’ De eerste zin en *Winarta* is onmiddellijk onderweg. ‘Vandaag is moeder gestorven.’ Nog zo’n activerende opening, de eerste woorden van *De vreemdeling* van Albert Camus, wiens werk Gunawan bewondert, de jonge Indonesiër lijkt in zijn novelle een verwantschap met de oudere Franse schrijver te verkondigen. Een onverzoenlijke hoofdpersoon met een controversieel gevoelsleven, een genadeloze vertelling, maar nu is de ‘vreemdeling’ aan het woord die met een intimide-

rend zelfvertrouwen het koloniale monopolie op literaire, psychologische complexiteit doorbreekt. Hoofdpersoon Winarta doet zijn verhaal vanuit de cel, maar van een echte bekentenis is geen sprake, zo makkelijk laat hij zich niet vangen. Hij dwingt je zijn kant op te komen, dwingt je over zelfbedwelmende gemeenplaatsen heen te denken, hij is onverbiddelijk in zijn menselijkheid. De gevangene zit niet echt opgesloten, want hij is nooit vrij geweest.

En dan de beschrijvingskunst, zinnen die niet bang zijn, noch vanuit voorkennis naar de lezer knipogen, maar die de grilligheid van ervaring volgen, hongerig op het onthullende detail blijven jagen, de werkelijkheid ontdekken: ‘De gezichten van mijn ouders waren net als van kinderen die met aarde hebben gespeeld. Ze zaten vol zwarte vlekken. Ik dacht dat het bloedvlekken moesten zijn. Overigens waren hun gezichten gaaf. Hun monden stonden open. Vader had het gezicht van iemand die verwonderd was. Moeder zag eruit als wanneer zij plezier had omdat een van haar anekdotes een grote bijval kreeg. Het was alsof zij grinnikte.’

Vergeten meesterwerken bestaan niet, wel veronachtzaamde. Een vriend wees me enige tijd geleden op deze schrijver, dit werk. Nu is het aan u.

Gustaaf Peek

I

I

De oude cipier is weggegaan.

Het is zijn gewoonte om na het middagmaal met mij te praten. Ik weet niet of het geoorloofd is. Voor mij maakt dat niets uit.

Kuchend en een beetje gebogen is hij komen binnenstropelen. Toch is hij nog niet zo oud. Volgens mijn buurman ging hij te veel met vrouwen om toen hij nog jong was.

Hij is gaan zitten op de enige stoel, die hij kennelijk voor dit doel in de cel heeft laten neerzetten.

Als altijd heeft hij mij peinzend aangekeken. Misschien is dat een overgebleven gewoonte van vroeger jaren om gewichtig te lijken. Hij heeft wel een waardig uiterlijk, maar het schijnt dat hij zich nog steeds niet kan verzoenen met zijn uniform. Het lijkt alsof het hem te nauw is. Daardoor heeft hij iets krampachtigs in zijn verschijning.

Hij vroeg mij hoe het ermee ging. Hij had zijn vraag evengoed achterwege kunnen laten, want hij wist wel dat ik het goed maakte. In het tegengestelde geval zou ik immers bij hem klagen.

‘Kuch, uw zaak wordt binnenkort behandeld, kuch.’

Ik knikte slechts. Dit zei hij nu al twee weken lang. Ik geloof niet dat hij van de behandeling van mijn zaak op de hoogte is.

Daarop volgde de andere beleefdheid. Deze uit hij eens in de week. Hij zei dat hij het jammer vond niet mee te kunnen strijden voor onze zaak. Hij zou immers nuttig kunnen zijn.

‘Maar wij moeten reëel zijn, nietwaar, kuch. Ik heb een vrouw en acht kinderen. Kuch, dat moet u zich voorstellen, kuch.’

Ik vond dat hij het zelf gewild had, maar dat heb ik hem niet gezegd. Ik knikte slechts. Hij was blij dat ik zijn verontschuldiging kon begrijpen.

‘Kuch, het leven is zwaar! Je moet er hard voor zwoegen en het is nooit voldoende.’

Ik knikte weer.

Zijn tweede dochter baarde hem veel zorgen. Zij kon maar geen man krijgen. En ze was al zo lang volwassen. Zij was ook niet productief. Hij kon haar niet ergens laten werken. Ik vroeg hem waarom dat niet kon.

‘Het is gevaarlijk, kuch. Wij leven in een onrustige tijd. Straks wordt ze nog aangerand ook! Kuch, kuch. Dan is zij helemaal waardeloos!’

Het verhaal van zijn dochter achtervolgde mij zelfs in mijn slaap. Vandaag vroeg ik hem of hij het goed vond als ik met zijn dochter trouwde.

De oude man keek mij verwonderd aan.

‘Maar, kuch, u kent haar niet eens.’

Ik zei hem dat dat later wel in orde zou komen. Hij vond het goed, maar het is toch beter, zei hij, om er allebei eens een nachtje over te slapen.

Ik vond het best.

De oude cipier is nu weggegaan. Ik heb het gevoel dat ik gelukkig ben. Maar dat kan verbeelding zijn. Ik weet trouwens niet hoe gelukkig zijn precies is. Ik voel me in ieder geval aangenaam. Ik heb lang naar de blauwe hemel gestaard en mij in het zonlicht gekoesterd dat door het kleine raam naar binnen stroomde. Ik heb naar de mitrailleurtoeren gekeken en naar de man in het hokje gewuifd. Hij heeft mij niet teruggegroet. Ik voel me veilig. Het is koel in de cel. Buiten is het snikheet.

Vaak vraag ik me af waarom de cipier de deur nooit op slot doet wanneer hij binnen is. Soms vergeet hij het ook wanneer hij van me weggaat. Misschien verlaat hij zich geheel op de mitrailleurtoeren. Het is natuurlijk mogelijk dat hij me uitnodigt om te vluchten. De man met de mitrailleur dut vaak. Als ik nu wegloop kan ik me met zijn dochter verenigen en is hij van haar verlost.

Maar juist vandaag heeft hij de deur op slot gedaan. Ik begrijp het niet. Ik weet ook niet precies of de man in de toren werkelijk dut. Ik kan het niet goed zien door de lucht die trilt van de warmte. Misschien dut hij maar voor de vorm, om mij neer te schieten als ik vlucht. Maar ik zal niet vluchten. Ik heb er geen zin in.

In ieder geval heeft de cipier een grote bewondering voor mij. Zo is het ook met een aantal gevangenen, mannen van het leger of de strijdgroepen. Ik heb een welkomstbrief van hen ontvangen. Er stond in: *Broeder Winarta, de Moedige, onze Held, Bloem des Vaderlands, welkom!!* enzovoort.

Het stoort me dat ze mij zo bewonderen. Maar het kan ook niet anders. Zelf heb ik geen zin om hun de ware toedracht te vertellen. Het zou niet goed voor hen zijn. Ik ben bereid mijn rust op te offeren voor hun illusie. Daarom vind ik het goed dat ze mij bewonderen, ook al stoort het me. Ik heb nooit vrienden onder mijn strijdmakkers gemaakt. Naast hun bewondering vrezen ze mij. Ik ben anders in hun ogen. Ik ben de Moedige. Ze begrijpen me niet omdat ik de Moedige ben. Misschien hebben slechts mijn laatste commandant en nog enkele anderen mij een beetje begrepen.

Na een zwaar gevecht met de vijand heeft mijn commandant me bij zich laten roepen. Hij zag er tegelijkertijd kwaad en bedroefd uit. Zijn gezicht heeft mij steeds geboeid. Hij had het uiterlijk van een nietsnut, men zou denken dat hij filosoof was. In werkelijkheid was hij in vredetijd hoofdambtenaar bij het kadaster. Deze keer was hij werkelijk kwaad op mij.

‘Broeder, ik heb de indruk dat je enkel voor de strijd strijdt. Je bent gevaarlijk voor onze zaak. Je bent wreed!’ Hier sloeg hij met zijn vuist op tafel. ‘Ik zie geen reden waarom jij je krijgsgevangenen afmaakt. Dit is onmenselijk. Dit is moord!’ Vuistslag.

‘Wij moeten de menselijkheid in onze strijd hooghouden.’

Ik heb gezwogen.

Alles bij elkaar genomen heeft niemand mij werkelijk begrepen. Ook mijn commandant niet met al zijn menselijkheid.